

Organizacija i osnivačke skupštine odbora Hrvatske republikanske seljačke stranke 1945.-1947.

ZDENKO RADELIĆ

Hrvatski institut za povijest, Zagreb, Republika Hrvatska

U radu se analizira organizacijska struktura i uloga osnivačkih skupština odbora HRSS-a u razdoblju od 1943., kada se stranka osniva, do prestanka sazivanja skupština i osnivanja njezinih odbora u drugoj polovici 40-tih godina. Dostupni arhivski dokumenti i tisak, posebno stranačko glasilo *Stobodni dom*, dopuštaju autorov zaključak da je riječ o stranci bez vlastita identiteta, autonomnosti i izgrađene stranačke strukture, što je bila posljedica potpune ovisnosti od njezina pokrovitelja Komunističke partije, koja je jedina i odlučivala o ulozi HRSS-a. Nakon njegove upotrebe i instrumentalizacije u izborima, posebno onih u 1945. i 1946. godini, HRSS se gasi.

Uvod

Namjerivši osigurati uspjeh partizanskog pokreta u Hrvatskoj, komunisti teže njegovu omasovljenju, odnosno nastoje privući što više Hrvata u borbu protiv Nezavisne Države Hrvatske i njezinih saveznika, njemačkog, talijanskog i mađarskog okupatora. Svjesni snage Hrvatske seljačke stranke (HSS), komunisti svoju promidžbu usmjeravaju ponajprije spram njezinih članova i pristaša. Posebice naglašavaju program uvođenja federalnog sustava Jugoslavije i ukidanja monarhije te borbu za pravedno društvo ravnopravnih ljudi i zaštitu radnika i seljaka, podsjećajući na tradicionalne parole HSS-a kao što su republikanstvo i federalizam, socijalna pravda, ali i pozivanjem na opću slavensku solidarnost. Tako je komunistički program prikrivanjem revolucionarnih ciljeva obznanjivan u reduciranoj formi narodnofrontovske frazeologije. U političkoj propagandi komunistički se sadržaj izbjegavao, ali se radikalizam Komunističke partije (KP), unatoč zaklinjanju komunističkog vodstva da će se pridržavati demokratskih osnova društva i poštovati privatno vlasništvo, od samog početka organiziranja partizanskoga pokreta manje-više otvoreno iskazivao, da bi njegova bezobzirnost u potpunosti došla do izražaja nakon osvajanja vlasti.

Komunističkoj partiji zapravo je odgovarala pasivnost Hrvatske seljačke stranke, dakle politika jednake distance spram ustaškoga i partizanskog pokreta. Privlačenjem nižeg stranačkog kadra koji se nije slagao s takvom politikom, KP je poticao razbijanje HSS-a, a s njemu bliskim bivšim zastupnicima i

drugim uglednicima osnovao je Izvršni odbor Hrvatske seljačke stranke 1943.¹ Kasnije, 1945. godine, promjenom imena stranke, preimenovan je u Izvršni odbor Hrvatske republikanske seljačke stranke (IO HRSS).² U njemu su prevladali prokomunistički orijentirani pojedinci, koji su i prije rata iskazivali ljevičarsku orijentaciju. Približavanje komunistima, što je imalo za posljedicu odricanje od vodstva stranke i njegova predsjednika dr. Vladka Mačeka, uskoro se pretvorilo u izravnu podređenost Komunističkoj partiji. Ako su u razdoblju 1943.–1945. članovi Izvršnog odbora Hrvatske republikanske seljačke stranke bili, dakako, i na osnovi svojih iskrenih uvjerenja, instrumentalizirani od komunističke vlasti u funkciji omasovljenja »narodnooslobodilačkog rata« s pristašama Hrvatske seljačke stranke i Hrvatima uopće, završetkom rata i dolaskom na vlast komunističke vlasti pod političkim okriljem njihove Jedinственe narodnooslobodilačke fronte, postaju oruđe komunističke politike bez snage i mogućnosti, ali i volje da se izbere za identitet svoje organizacije.

Ostvarenje ratnih ciljeva pokazalo je da je privlačenje Hrvata u ustanak tek jedan od razloga osnivanja Hrvatske republikanske seljačke stranke, a da su drugi dugoročno mnogo važniji. Oni proizlaze iz njezinih triju glavnih zadaća u poslijeratnom političkom životu u Hrvatskoj:

1. zamijeniti vodstvo Hrvatske seljačke stranke s Mačekom na čelu, koji je bio najveća opasnost za namjere Komunističke partije da uvede komunističku diktaturu, novim vodstvom, pod izlikom da su učinili narodnu izdaju;
2. poslužiti kao dokaz da komunistička vlast poštuje parlamentarni sustav i višestranačko uređenje;
3. okupiti hrvatsko seljaštvo u Hrvatskoj republikanskoj seljačkoj stranci i Narodnoj fronti (NF) i podvrći ga utjecajima komunističke ideologije, kako bi se pripremio hrvatski narod na revolucionarne promjene koje su se namjeravale izvršiti (agrarna reforma, kolektivizacija, nacionalizacija).

Završetkom prvih poslijeratnih izbora, posebice onih 1945. i 1946., koji su bili vrlo važni zbog međunarodnog priznanja državnog kontinuiteta Jugoslavije, a u stvari priznanja revolucionarnih promjena, Hrvatska republikanska seljačka

¹ O ulozi HRSS-a vidi Fikreta Jelić Butić, *Hrvatska seljačka stranka*, Zagreb, Globus, 1983; Mile Konjević, Formiranje i rad Izvršnog odbora Hrvatske (republikanske) seljačke stranke na oslobođenom teritoriju 1943–1945, *Zbornik Historijskog instituta Slavonije i Baranje*, sv. 12, Slavonski Brod 1975.; Isti, O političkim previranjima u redovima pristaša Hrvatske seljačke stranke 1943. god. na području sjeverozapadne Hrvatske; u: *Sjeverozapadna Hrvatska u narodnooslobodilačkoj borbi i socijalističkoj revoluciji*, Varaždin 1976.; Isti, Odnos Izvršnog odbora Hrvatske (republikanske) seljačke prema JNOF (NF) 1944–1945.; u: *Narodnooslobodilački rat i socijalistička revolucija u Jugoslaviji u završnoj etapi Drugog svjetskog rata*, Beograd 1978.; Zdenko Radelić, Uobličavanje uloge Hrvatske republikanske seljačke stranke 1945.–1948. godine, *Časopis za suvremenu povijest (ČSP)*, 1991., 1–3, Zagreb, 177.–213.; Isti, Izvršni odbor Hrvatske republikanske seljačke stranke i njegovi otpadnici (1945.–1948.), *ČSP*, 2, 1992., Zagreb, 59–81.

² Kraticu H(R)SS koristim za razdoblje do primenovanja Hrvatske seljačke stranke (HSS) i njezina Izvršnog odbora (IO HSS) u Hrvatsku republikansku seljačku stranku (HRSS) i u Izvršni odbor Hrvatske seljačke stranke (IO HRSS).

stranka pokazala se kao suvišna organizacija. Iako su komunisti uporno pokušavali učvrstiti HRSS, ali ne kao stranku, nego kao seljački pokret, zapravo svojevrsnu seljačku sekciju Komunističke partije, odbijanje seljaka da pristupaju toj organizaciji i njezino vegetiranje prisilili su KP da odustane od njezina umjetna održavanja na životu. Nakon epizodnog oživljavanja 1950., to je bilo povezano s teškom gospodarskom situacijom i opasnošću od napada SSSR-a i njegovih istočnoeuropskih saveznika, Komunistička partija konačno diže ruke od HRSS-a i prepušta ga njegovu mrtvilo, iz kojeg se i inače budio isključivo voljom svoga pokrovitelja.

Ovdje će biti riječi o organizacijskoj izgradnji i strukturi Hrvatske republikanske seljačke stranke, koja se u statutarnom smislu izgrađivala od osnivanja 1943. do početka 1946. Isto tako, rekonstruirat ću događaje u svezi s predizbornim skupštinama i osnivanjem odbora. Zadnje vijesti o osnivanju odbora Hrvatske republikanske seljačke stranke sežu sve do 1947. Njezine političke i organizacijske posebnosti upućuju na zaključak da je riječ o stranci s obilježjima nepoznatima prije i poslije njezinog pojavljivanja na hrvatskoj povijesnoj sceni. One su proizlazile iz prirode Hrvatske republikanske seljačke stranke, čija su glavne značajke bile nedostatak vlastita identiteta i posvemašnja ovisnost, politička ali i kadrovska, o Komunističkoj partiji.

Organizacija stranke

Hrvatska republikanska seljačka stranka nije imala svoj statut. Organizacijska shema stranke stvarala se postupno, pomoću nekoliko uputa Tajništva HRSS-a, no ni ona nije izražena do kraja. Stranka nije imala svoje članstvo pa se, uz nepostojanje članskih iskaznica, članarina, popisa članova i bilo kakve čvršće forme okupljanja, rabio pojam »pristaše HRSS-a«. Za njihovo sastajanje, osim zborova Narodne fronte, koristile su se različite prigode, najčešće stranački skupovi u povodu izbora. To je bilo posve u skladu s politikom Komunističke partije, koja je Hrvatsku republikansku seljačku stranku uporabila kao instrument suzbijanja utjecaja Hrvatske seljačke stranke i kao sredstvo približavanja komunista hrvatskom seljaštvu.

Kada je u Plaškom 12. listopada 1943. osnovan Izvršni odbor H(R)SS-a on nije do kraja organizacijski konstituiran, niti su podijeljene vodeće funkcije, primjerice mjesta predsjednika, potpredsjednika i tajnika. Konačno je vrhovno tijelo formirano u Taborištu pokraj Slunja 29. travnja 1944. Tada su izabrani predsjednik, četiri potpredsjednika, tri tajnika i blagajnik stranke.³

Kao početak okupljanja pristaša H(R)SS-a uzima se akcija biranja povjerenika *Slobodnog doma*, koju je pokrenuo Božidar Magovac u kolovozu 1943.⁴ članovi su Izvršnog odbora H(R)SS-a bili dužni organizirati izbore povjerenika u svakom selu. Bilo je predviđeno da povjerenici među sobom biraju općinske povjerenike, a općinski opet kotarske, s time da su sva imena trebala biti dostavljena *Slobodnom domu*.⁵

³ Usp. Jelić Butić, n. dj., 223., 266.

⁴ Usp. *Slobodni dom*, 15. kolovoza 1943. godine.

⁵ Usp. isto, 24. listopada 1943. godine.

Međutim, uskoro je došlo do obračuna s Magovcem, pa je djelovanje H(R)SS-a svedeno isključivo na djelovanje Izvršnog odbora, što se opravdavalo posebnim ratnim uvjetima.⁶ Povjerenici su se, ipak, u nekim područjima, primjerice u Slavoniji, i dalje birali, no jedini im je zadatak bio da se brinu o distribuciji *Slobodnog doma*.⁷ U svezi s dostavom *Slobodnog doma* Izvršni odbor H(R)SS-a je 6. veljače 1945. uputio nove direktive, sa zahtjevom povjerenicima da osim raspačavanja novina okupljaju i pristaše stranke oko Jedinствene narodne fronte (JNOF), da ih upoznaju sa sadržajem *Slobodnog doma* te da dva puta mjesečno šalju izvještaj Tajništvu IO H(R)SS-a o svom radu i zapažanjima na terenu.⁸

Ubrzo poslije završetka rata održan je u lipnju 1945. Treći plenum Izvršnog odbora H(R)SS-a, koji je predratno ime Hrvatska seljačka stranka izmijenio u Hrvatska republikanska seljačka stranka. Time se, u simboličnom smislu, htio označiti povratak izvornim vrijednostima stranke, što je u predizborno vrijeme u Demokratskoj Federativnoj Jugoslaviji bilo vrlo važno. Davanjem podrške HRSS-u podržavala se i Narodna fronta, čiji je ta stranka bila član, a njihova osnovna parola bilo je zauzimanje za republiku nasuprot monarhiji. Tada je osnovano i Poslovno tajništvo za Bosnu i Hercegovinu s pet članova, koje je, kao organ Izvršnog odbora, postavljalo samo Predsjedništvo IO HRSS-a.⁹

O obnovi organizacija stranke, a nakon suzbijanja Magovčevih pokušaja, prvi put je bilo riječi na sjednici Centralnog komiteta Komunističke partije Jugoslavije (CK KPJ), o čemu je Centralni komitet Komunističke partije Hrvatske (CK KPH) obavijestio dr. Vladimir Bakarić, 18. kolovoza 1945. Tada je odlučeno da će se obnavljati okružne i kotarske, pa i mjesne organizacije stranke, i to uspoređo s prosvjetnom organizacijom Seljačke sloge.¹⁰ Znakovito je da se i u *Slobodnom domu*, ali i u dokumentima rabi pojam »obnova« u svezi s osnivanjem organizacija stranke, premda je riječ ne samo o stvaranju nove Hrvatske republikanske seljačke stranke, nego i organima, a ne organizacijama stranke.¹¹ Svakako se htio, što je bilo presudno važno, naglasiti kontinuitet Hrvatske republikanske seljačke stranke u odnosu na Hrvatsku seljačku stranku. Nastale promjene tumačile su se zamjenom »izdajničkog« »pravim« vodstvom.

Spomenute su se odluke ponovile na sjednici Centralnog komiteta KPH 25. kolovoza iste godine, također na poticaj iz Beograda. To je bilo izravno u

⁶ Usp. Jelić Butić, n. dj., 266., i *Slobodni dom*, 2. rujna 1944. godine.

⁷ Usp. *Slobodni dom*, 1. listopada 1944. godine, Izabrani povjerenici »Slobodnog doma« u oblasti Slavonije.

⁸ Usp. *Slobodni dom*, 15. veljače 1945. godine.

⁹ Usp. isto, 8. srpnja 1945. godine.

¹⁰ Usp. Hrvatski državni arhiv (HIDA), CK SKH, Zapisnik CK KPH, 18. kolovoza 1945. godine.

¹¹ Ipak ću, bez obzira na to što su se osnivali samo organi HRSS-a kao izvršna tijela stranke, a ne i cjelovite organizacije s članstvom, njihovim popisima i obvezom plaćanja članarine i sudjelovanja u aktivnostima stranke mimo masovnih skupova, dalje u tekstu upotrebljavati pojam »organizacija« kao što se to u dokumentima i navodi.

svezi sa zaključkom da se organizira i skupština Hrvatske republikanske seljačke stranke te da se izaberu delegati iz svakog sela u kojemu je stranka imala svoje pristaše.¹² Međutim, samo nekoliko dana kasnije odustalo se od ideje da se organizira skupština u pravom smislu te riječi, pa je odlučeno da se održi samo manifestacija na kojoj bi trebalo sudjelovati što više pristaša stranke.¹³

Tako je, na poticaj Centralnog komiteta KPH, počelo osnivanje odbora za organiziranje odlaska na skupštinu stranke u Zagrebu. Premda ti odbori još nisu imali formu stalnih organa, predstavljali su osnovu za njihovo buduće stvaranje.¹⁴ Stoga su vodeći ljudi Komunističke partije davali nove poticaje da se odmah započnu osnivati stalni organi stranke.¹⁵

Događaji oko Glavne skupštine Hrvatske republikanske seljačke stranke, održane 16. rujna 1945. u Zagrebu, bili su u svezi s predizbornom kampanjom u prilog Narodne fronte. Ona, uz to, označava i početak osnivanja mjesnih i kotarskih odbora HRSS-a. Djelovanje je stranke, dakle, ponajprije bilo usmjereno prema uspjehu izbora za Ustavotvornu skupštinu Federativne Narodne Republike Jugoslavije i Ustavotvorni sabor Narodne Republike Hrvatske te lokalne izbore u organizaciji Narodne fronte, odnosno Komunističke partije. Nakon toga počinje i formalno odumiranje stranke, čija je aktivnost i do tada uglavnom ovisila o djelovanju njezina užeg vodstva te angažmana komunističkih organizacija. Na skupštini nije bilo riječi o organizacijskim pitanjima, ali nakon nje započelo je intenzivno osnivanje odbora stranke – pod raznim imenima, od privremenih do inicijativnih – i to na svim razinama, od sela, preko mjesta, do kotareva.

Predsjedništvo je Izvršnog odbora Hrvatske republikanske seljačke stranke 5. listopada 1945. objavilo *Upute za organizaciju kotarskih odbora HRSS*. Bilo je predviđeno da se najprije osnivaju inicijativni odbori kotarskih organizacija s predsjednikom, dva potpredsjednika, tajnikom i blagajnikom, a broj je njihovih članova varirao od pet do deset. Njihov je zadatak bio da sazovu sastanke i da se brinu o izboru povjerenika Hrvatske republikanske seljačke stranke u pojedinim selima. Inicijativni je odbor Kotarskog odbora HRSS-a nakon izbora bio dužan sazvati sastanak povjerenika, koji bi, od tada, činili Odbor kotarske organizacije, a koji potvrđuje svaki inicijativni odbor ili bira nove. Nakon toga odbor je trebao sazivati sastanke svih pristaša stranke po selima i pripomoći pri izboru mjesnih odbora. Novoizabrani su se predsjednici tih mjesnih organizacija trebali sastati u sjedištu kotara i među sobom izabrati Predsjedništvo odbora kotarske organizacije. Time bi prestajali rad i funkcije privremenih kotarskih organizacija i povjerenika stranke.¹⁶ Uz to, novoizabrani su predsjednici mjesnih organizacija bili dužni slati u Izvršni odbor Hrvatske republikanske seljačke stranke popise organizacija i povjerenika stranke.¹⁷ Broj se predviđenih

¹² Usp. isto, 25. kolovoza 1945. godine.

¹³ Usp. isto, 3. rujna 1945. godine.

¹⁴ Usp. isto, 6. i 9. rujna 1945. godine.

¹⁵ Usp. isto, 11. rujna 1945. godine.

¹⁶ Usp. *Slobodni dom*, 9. listopada 1945. godine.

¹⁷ Međutim, takvi dokumenti HRSS-a, osim onih objavljenih u *Slobodnom domu*, nisu sačuvani u dostupnim arhivima i fondovima, pa ni popisi koji se ovdje spominju.

članova izvršnih odbora seoskih organizacija kretao, ovisno o veličini sela, od četiri do osam.¹⁸

Sudeći po *Uputi za izbor odbora mjesnih i kotarskih organizacija HRSS*, koja je objavljena 9. siječnja 1946., slijedi da je do tog datuma bio završen izbor inicijativnih odbora i povjerenika stranke, ali se osnivanje odbora i imenovanje povjerenika obavljalo i nakon tog datuma.¹⁹ Takve se upute kasnije više nisu objavljivale. Spominjem na kraju da su, mimo uputa, na nekim područjima osnivani i okružni odbori, a iskazane su i namjere da se osnuje i Oblasni odbor HRSS-a.²⁰

Skupštine Hrvatske republikanske seljačke stranke

Prve skupštine HRSS-a, o kojima su dostupne obavijesti, održane su u Zagrebu ubrzo nakon ulaska Jugoslavenske vojske u grad. Potkraj su se svibnja 1945. tako sastali »prvaci iz Zagreba«. Bilo je prisutno oko 150 pristaša, kojima su se obratili predsjednik IO HRSS-a Franjo Gaži te njegovi članovi Stanko Škare i Ante Vrkljan. Nakon toga održana su još dva sastanka, no o njima nema podrobnijih informacija.²¹

U predizbornim su se pripremama, međutim, odlukom da se održi velika skupština Hrvatske republikanske seljačke stranke, započeli osnivati prvi odbori stranke. Oni su, početno, imali zadaću organizirati odlazak u Zagreb, a kasnije se prišlo i stvaranju trajnijih organa sa širim kompetencijama. Tom su cilju trebale poslužiti skupštine pristaša HRSS-a održane u Ludbregu, Karlovcu, Novoj Gradiški, Osijeku, Petrinji, Zagrebu i nekim manjim mjestima, odnosno selima.²² Nakon uputa o osnivanju odbora zaredali su novi sastanci. Opet se spominju područja Karlovca, Osijeka i Zagreba, ali i područja Dalmacije te Daruvara, Delnica, Pisarovine, Slavonskog Broda, Stubice i Varaždina.²³ Sastanci u svezi izravnih priprema za put u Zagreb održani su u Aljmošu, Dalju, Donjem Miholjcu i Erdutu, u našičkome i orahovačkom kotaru, selima županijskog kotara, kotarevima Daruvar, Karlovac, Križevci, Novska, Okučani, Petrinja, Podravska Slatina, Varaždin i Virovitica, u Hrvatskom primorju i na Kordunu te na otocima Braču, Hvaru i Visu.²⁴

Nakon uputa Izvršnog odbora Hrvatske republikanske seljačke stranke od 5. listopada 1945. o osnivanju inicijativnih kotarskih odbora, u cijeloj se Hrvat-

¹⁸ Usp. *Slobodni dom*, 31. listopada 1945. godine.

¹⁹ Usp. isto, 9. siječnja 1946. godine.

²⁰ Usp. IIDA, CK SKH, inv. br. 2214, Brzjav OK KPH Dalmacija, 3. listopada 1945. godine, i isto, 1945, VIII–XII, Izvještaj OK KPH Varaždin.

²¹ Usp. *Slobodni dom*, 2. i 9. lipnja 1945. godine.

²² Usp. isto, 19. i 26. kolovoza te 2. i 5. rujna 1945. godine, kao i *Naprijed*, 8. rujna 1945. godine.

²³ Usp. HDA, CK SKH, OIO, inv. br. 2214, Brzjav OK KPH Osijek, 8. i 15. rujna 1945. godine; Brzjav OK KPH Dalmacija, 8. rujna 1945. godine; Brzjav OK KPH Daruvar, 14. rujna 1945. godine; Dopis OK KPH Zagreb, 14. rujna 1945. godine; inv. br. 172, Izvještaj OK KPH Slavonski Brod, 14. rujna 1945. godine; i *Slobodni dom*, 11. rujna 1945. godine.

²⁴ Usp. *Naprijed*, 15. rujna 1945. godine.

skoj puno više radi na osnivanju organa stranke. Kampanja je bila najjača na početku, da bi primjetno oslabila u drugoj polovici 1946., i konačno potpuno prestala 1947.

Postoje samo dva izvora s podacima koliko je u cijeloj Hrvatskoj bilo osnovanih kotarskih i mjesnih odbora HRSS-a. Prvi je dokument iz Centralnog komiteta KPH, a nastao je u ljeto 1947. U njemu se navodi broj od 86 kotarskih i 132 mjesna odbora. Međutim, na tom je dokumentu netko, očito član CK KPH rukom dopisao i nekoliko puta zaokružio riječ »nemoguće«.²⁵ Drugi je dokument, s nepotpunim podacima, intervju predsjednika Izvršnog odbora Hrvatske republikanske seljačke stranke Franje Gažija, objavljen u *Slobodnom domu* 9. travnja 1948., koji je sročten propagandistički i vrlo je neprecizan. Gaži u njemu, naime, tvrdi da su odbori HRSS-a osnovani svagdje gdje žive Hrvati, a to bi faktički značilo u svim kotarevima i u velikoj većini naseljenih mjesta Hrvatske.²⁶

U svakom slučaju, teško je provjeriti i verificirati te podatke s obzirom na stanje i dostupnost izvornih dokumenata te nepouzdanost tiska. Vjerojatno je u kampanji osnivanja dosegnuta brojka od 86 osnovanih kotarskih odbora HRSS-a (sveukupno je, pak, u Hrvatskoj bilo 88 kotareva). No, puno je važnija od broja odbora stranke činjenica da se njihova uloga svela samo na propagandne efekte u vrijeme izbora, a u korist Narodne fronte, zapravo Komunističke partije. Oni su, svedeni na formalno postojanje, vrlo brzo bili napušteni i zaboravljeni od svih, pa čak i od svog tvorca – Komunističke partije, kao i od seljaštva, koje HRSS nije prihvatilo, a na čiju se podršku stranci uostalom nije ni računalo.

Radi preglednosti prikazat ću održavanje skupština i osnivanja kotarskih i mjesnih odbora HRSS-a po okruzima i u oblasti Dalmacija. Obuhvaćena je cijela Hrvatska, dakako, osim Istre u kojoj, s obzirom na njezin poseban povišesni razvoj, nije ni bilo osnivanja HRSS-a.

Okrug Banija

U jednom se izvještaju Okružnog komiteta Komunističke partije Hrvatske (OK KPH) za Baniju spominje da je osnivanje odbora HRSS-a naišlo na povoljan odjek, ali do 10. listopada 1945. o tome nema s tog područja konkretnijih podataka. Tada je, naime, osnovan inicijativni odbor stranke za kotar Sisak. Ubrzo se osnivaju i inicijativni odbori HRSS-a za Glinu i Petrinju.²⁷

Okrug Bjelovar

Potkraj su listopada 1945. na području okruga Bjelovar u svim kotarevima formirani inicijativni odbori HRSS-a, koji su imenovali po selima povjerenike i

²⁵ Usp. HDA, Politbiro CK SKH, inv. br. 2135/a, Teze za politički referat.

²⁶ Usp. *Slobodni dom*, 9. travnja 1948. godine.

²⁷ Usp. HDA, CK SKH, 1945, VIII–XII, Izvještaj OK KPH Banija, 10. i 31. listopada te 12. prosinca 1945. godine i 19. lipnja 1946. godine.

počeli stvarati organizaciju stranke. Formirano je 120 mjesnih organizacija, a planirano je da se to učini u svim selima »u kojima ih narod hoće«. Kotarski su inicijativni odbori formirani u Bjelovaru, Križevcima i Severinu, a 22. listopada iste godine i u Čazmi, Đurđevcu i Koprivnici. Izabran je i Gradski odbor HRSS-a u Koprivnici potkraj 1945. ili početkom 1946. Osnovana je i Mjesna organizacija u Ušticama pokraj Jasenovca. U Virovitici je, pak, 14. travnja 1946. održana velika kotarska skupština HRSS-a. Mjesna je organizacija u Križnici pokraj Đurđevca nastala u svibnju, a stalna kotarska organizacija u Đurđevcu stvorena je 9. lipnja 1946. U Kutini je 16. lipnja iste godine proširen inicijativni odbor HRSS-a. U vrijeme izbora odbora za kotar Koprivnica 24 sela poslala su delegate svojih mjesnih organizacija.

U čazmanskome su kotaru do kraja lipnja 1946. osnovane mjesne organizacije u Andigolama, Badžincu, Bunjanima, Cagincu, Cerini, Deanovcu, Donjem Dragancu, Graberju, Ivanićgrađu, Lipovcu, Lonji, Marinkovcu Donjem i Gornjem, Mikloušu Donjem, Milaševcu, Mostarima, Novoselec Križu, Obedišću, Opčevcu, Pobjeniku, Podlužanima, Rečici, Sobočanima, Šarampovu Gornjem, Šemernici, Vezižu, Vrtlinskoj, Zrkosu i Zvekovcu, dok su se u ostalim selima obavljale tek pripreme za osnivanje mjesnih organizacija.

Prvi je redovni sastanak novoizabranice Kotarske organizacije HRSS-a u Koprivnici održan 4. kolovoza 1946. U kotaru Vrbovec osnovani su odbori mjesnih organizacija u Salniku i samom Vrbovcu. Do potkraj 1946. u Kotarskoj su organizaciji HRSS-a Đurđevac, pak, bile zastupljene mjesne organizacije Budrovac, Čepelovac, Đurđevac, Hladna Voda, Kalinovac, Kloštar Podravski, Krajnica, Mićetinac, Molve, Novo Virje, Pavljani, Prugovac, Repaš, Severovci, Sirova Katalena i Trepće. U Kotarskoj su organizaciji Koprivnica početkom 1947. bile zastupljene mjesne organizacije Botinovec, Botovo, Bregi, Đelekovec, Herešin, Hlebine, Imbriovec, Ivančec, Jagnjedovec, Kunovec, Miličani, Peteranec, Srijem i Zablatje, a potom i Gabajeva Gređa te Sigetec.

U Križevcima je, kao i u nekim već spomenutim slučajevima, ponovljen izbor za inicijativni odbor Kotarske organizacije HRSS-a. On je, naime, osnovan još u listopadu 1945., a *Slobodni dom*, bez komentara i objašnjenja, donosi vijest da je i 19. ožujka 1947. stvoren taj odbor za Križevce.²⁸

Oblast Dalmacija

Zborovi su se HRSS-a početno održavali na području zadarskog okruga, no prve su vijesti o osnivanju inicijativnog odbora stranke stigle iz kotara Pelješac, odnosno s velikog zbora održanog u Stonu. Uskoro su se u tom području dubrovačkog okruga osnovali inicijativni odbori za Dubrovnik te mjesni odbori HRSS-a na Mljetu i Pelješcu te u Babinom Polju, Blatu, Donjoj Bandi, Goveđarima, Karanovićima, Kortu, Kučištu, Kuni, Lazištu, Liječini, Orebiću, Oružarima, Oskorušnom, Petrunici, Potomju, Pridrini, Trsteniku i

²⁸ Usp. HDA, CK SKH, VIII–XII, Izvještaj OK KP H Bjelovar, 5. studenoga 1945. godine; i isto, inv. br. 361, 4. srpnja 1946. godine; te *Slobodni dom*, 24. i 31. listopada 1945. godine, 9. siječnja, 22. i 29. svibnja, 12. lipnja, 17. srpnja, 7. i 28. kolovoza te 13. studenoga 1946. godine, 15. siječnja i 6. ožujka 1947. godine.

Viganju. Postojali su i mjesni odbori u Olojniku i Veloj Luci na Korčuli. Inicijativni je odbor HRSS-a za Korčulu izabran potkraj siječnja ili početkom veljače 1946. U ožujku je iste godine izabran i Privremeni odbor za rajone Gruž i Lopud. U Dubrovniku je, pak, 17. ožujka 1946. izabran Privremeni odbor HRSS-a za grad Dubrovnik.

Međutim, i iz Dalmacije su stizale kontradiktorne vijesti, pa je *Slobodni dom* javio 15. siječnja 1946. da je izabran inicijativni odbor stranke za kotar Dubrovnik, koji je, što sam prije naveo, jednom već bio osnovan. Riječ je, najvjerojatnije, o njegovu ponovnom osnivanju.

U zadarskom su okrugu postojali kotarski odbori stranke u Preku i Zadru, kao i 35 mjesnih odbora. U šibenskom su okrugu, pak, postojali kotarski inicijativni odbori stranke u Drnišu, Šibeniku i Vrljici. Samo je na području Drniša do svibnja 1946. postojalo 35 mjesnih odbora. U isto je vrijeme u kninskom kotaru djelovalo sedam mjesnih odbora, a bilo je planirano i osnivanje Kotarskog odbora HRSS-a za Knin.

Na području okruga Split održane su konferencije HRSS-a u Imotskom i Trilju te na otoku Hvaru. U listopadu su 1945. osnovani kotarski odbori stranke u Imotskom i Trilju. U kotaru je Imotski, prema jednoj vijesti, bilo 57 mjesnih odbora, a po drugoj tek 43 takva odbora. Inicijativni su odbori stranke osnovani i za kotareve Brač, Makarska, Omiš, Sinj, Solin i Trogir. Do svibnja 1946. osnovan je i inicijativni odbor stranke za kotar Metković–Vrgorac. U Sinju je, pak, 19. svibnja iste godine osnovana Kotarska organizacija HRSS-a, u prisutnosti delegata iz 36 sela. Međutim, na njezinom sastanku 31. siječnja 1947. u radu su sudjelovali predstavnici tek 19 sela.²⁹

Okrug Daruvar

Prve vijesti u *Slobodnom domu* o skupštini HRSS-a u Novskoj i sastanku pristaša stranke u gradu i kotaru Virovitica ne spominju osnivanje inicijativnih odbora HRSS-a. Međutim, u dokumentima postoje podaci da su u selima kotara Pakrac osnovani »pripremni« odbori. Potkraj listopada 1945. na području okruga Daruvar postoje tri inicijativne kotarske organizacije, one u Daruvaru, Pakracu i Podravskoj Slatini, a uz to postoji i 135 seoskih organizacija. Na području kotara Podravska Slatina, pak, osnovana su u selima 22 odbora stranke. U tom je razdoblju osnovan i inicijativni odbor kotara Virovitica. Konačno, po svemu sudeći, u okrugu je Daruvar osnovan i Okružni odbor HRSS-a.

Potkraj studenoga 1945. na sastanku je pristaša HRSS-a u Daruvaru dogovorena »reorganizacija odbora«. Potkraj je iste godine i u Pakracu osnovana Kotarska organizacija HRSS-a, dok su mjesne organizacije osnovane u Antunovcu, Badljevi, Brekinskoj, Brezinama, Bukovčanima, Čaglićima, Gaju,

²⁹ Usp. HDA, CK SKH, inv. br. 2214; 1945, VIII–XII, Izvještaj OK KPH Dalmacija, 13. listopada 1945. godine; te OIO, 2214, Brzjav OK KPH Dalmacija, 8. studenoga 1945. godine; i *Slobodni dom*, 9, 24. i 31. listopada, 7. i 16. studenoga te 12. prosinca 1945. godine, 23. siječnja, 6. veljače, 20. ožujka, 1. i 15. svibnja te 26. lipnja 1946. godine i 20. veljače 1947. godine.

Kapetanovu Polju, Lipiku, Novom Majuru, Omanovcu, Pakracu, Prekopakri i Striževcu. U siječnju je 1946. u Virovitici održana Skupština Kotarske organizacije HRSS-a, kojoj su prisustvovali delegati seoskih odbora stranke iz svih sela kotara Virovitica. Najvjerojatnije je bila riječ o inicijativnim odborima, jer tek se dogovarala obnova rada seoskih odbora. U veljači je, pak, izabran Kotarski odbor HRSS-a za Novsku. Do ožujka su iste godine u pakračkom kotaru osnovane mjesne organizacije stranke u 14 sela.

Da se, međutim, u samom Daruvaru nije sve odvijalo onako kako se izvještavalo svjedoči i vijest u *Slobodnom domu* da je 28. travnja 1946. izabran inicijativni odbor stranke za kotar Daruvar. To znači da je prije izabrano vodstvo iznevjerilo svoju ulogu, pa je zanemareno, ili su prijašnje vijesti o tome bile netočne. Stalna je, pak, Kotarska organizacija HRSS-a u Daruvaru izabrana 16. lipnja 1946. u prisutnosti predstavnika 11 mjesnih organizacija stranke. Osnovana je i Mjesna organizacija u Suhopolju, kotar Virovitica. Potkraj su iste godine ili početkom 1947. osnovane organizacije u Bačevcu, Lukaču, Novom Gradcu, Rodin Potoku, Sovjaku i Trnavi, tako da je, tada, u virovitičkom kotaru bilo 46 mjesnih organizacija HRSS-a.³⁰

Okrug Hrvatsko primorje

Čini se da na području Hrvatskog primorja nije sve do travnja 1946. osnovana ni jedna organizacija HRSS-a. Tada je, naime, tek izabran inicijativni odbor stranke za kotar Senj, koji je u listopadu iste godine imao mjesne organizacije u Biljevini, Gornjim Volaricama, Melnicama, Senjskoj Dragi i Vratniku te po jednu organizaciju za Han, Krivi Put, Mrzli Dol, Podbilo, Veljun i Vratonosu. Odbor je Kotarske organizacije HRSS-a za otok Rab izabran 29. siječnja 1947. Do tada su obnovljene i sve mjesne organizacije stranke na otoku, izuzev u mjestu Banjolu. To su bile organizacije HRSS-a u Barbatu, Kamporu, Loparu, Mundanijama, Rabu i Supetarskoj Dragi.³¹

Okrug Karlovac

Nakon velike skupštine, održane u Karlovcu 30. rujna 1945., održana je u Dugoj Resi konferencija za kotar Karlovac, kada je izabran inicijativni odbor stranke. Na području je okruga Karlovac, na kojem je, inače, osnovan i Okružni odbor HRSS-a, najviše organa stranke bilo na području kotara Karlovac.

U listopadu je 1945. u Hrvatskom Selu, kotar Vrginmost, održan sastanak pristaša HRSS-a. U studenome je iste godine izabran inicijativni odbor stranke

³⁰ Usp. IIDA, CK SKH, OIO, inv. br. 2214, Brzjav OK KPH Daruvar, 26. rujna i 1. studenoga 1945. godine; te isto, 1945, VIII–XII, Izvještaj OK KPH Daruvar; i *Slobodni dom*, 17. listopada, 21. studenoga i 12. prosinca 1945. godine, 6. i 20. veljače, 13. ožujka, 8. svibnja i 19. lipnja 1946. godine te 15. siječnja 1947. godine, i Ana Vazdar, Narodni front na području Slavonije u poratnim godinama, *Zbornik Hrvatskog instituta za Slavoniju i Baranju*, 71.–145., 105.

³¹ Usp. *Slobodni dom*, 1. svibnja 1945. godine, 5. lipnja i 23. listopada 1946. godine te 13. veljače 1947. godine.

u Slunju. U istom je razdoblju bilo organizirano i šest mjesnih odbora, da bi početkom prosinca 1945. bilo na cjelokupnom području okruga Karlovac formirano 46 mjesnih odbora. Lošiji su rezultati bili tek u Pisarovini, gdje je inicijativni odbor Kotarske organizacije HRSS-a izabran 10. veljače 1946.

U srpnju su iste godine u kotaru Slunj, točnije u Batnogi, Cvitoviću, Nikšiću i Tatar Varošu, izabrani mjesni odbori stranke. Odbor je Kotarske organizacije HRSS-a Vrginmost osnovan 28. prosinca 1946. Inače, u tom su području postojali odbori u Bjeljevini, Gredanima, Hrvatskom Selu, Ponikvarima, Topuskom i Velikoj Vranovini.³²

Okrug Lika

Okručni komitet KPH za Liku je, nakon Glavne skupštine HRSS-a u Zagrebu, izvještavao da je osnivanje organizacija te stranke ubrzano i da su osnovane već u 15 sela. U kotaru je Udbina, tako, 1. listopada 1945. u Podlapači održan zbor na kojem je izabran i odbor stranke. U istom je mjesecu u cijeloj Lici bilo 25, vjerojatno inicijativnih odbora HRSS-a, a do 2. studenoga iste godine 40 tih odbora. Osnovana su i četiri kotarska odbora HRSS-a. Uskoro se moglo tvrditi da u većini hrvatskih sela u Lici postoje odbori HRSS-a.

Sudeći po vijestima *Slobodnog doma*, do kraja su 1945. osnovani inicijativni odbori stranke u kotarevima Brinje, Otočac i Perušić. Dokumenti iz arhiva, pak, svjedoče da su početkom 1946. izabrani kotarski odbori HRSS-a u Gračacu i Otočcu, a da se drugdje tek obavljaju pripreme njihova izbora. U Ogulinu je, tako, 17. ožujka 1946. izabran Inicijativni kotarski odbor HRSS-a. Na području je Gračaca, pak, osnovano pet mjesnih organizacija, a radilo se i na osnivanju stalnog odbora Kotarske organizacije HRSS-a. Kotarski su odbori HRSS-a, vjerojatno stalni, osnovani i u Brinju 2. lipnja te u Perušiću 16. lipnja iste godine. Bilo je planirano da se i u Gospiću obavi izbor kotarskog odbora stranke, no nema podataka je li to i obavljeno.³³

Okrug Osijek

U Šarengradu, u kotaru Vukovar, održana je 28. rujna 1945. prva skupština HRSS-a za okrug Osijek. Približno u isto vrijeme održani su zborovi stranke u osječkom kotaru, u Ernestinovu i Laslovu, ali i Bošnjacima, u kotaru Županja. U Tenji je izabran Mjesni odbor, kao i u Retfali 6. listopada iste godine. Skupština je održana i u samom Osijeku, mada se čini da je bila riječ o predizbornoj skupštini. Nešto kasnije, potkraj listopada 1945., u Batini je osno-

³² Usp. HDA, CK SKH, OIO, inv. br. 2214, Brzovav OK KPH Karlovac, 26. rujna 1945. godine; 1945, VIII–XII, Izvještaj OK KPH Karlovac, 10. i 24. listopada te 7. studenoga i 3. prosinca 1945. godine; te *Slobodni dom*, 9. listopada i 3. prosinca 1945. godine, 13. veljače i 13. studenoga 1946. godine te 23. siječnja 1947. godine.

³³ Usp. HDA, CK SKH, 45–46, I–V, Brzovav OK KPH Lika, 24. rujna 1945. godine; Brzovav Kotarskog komiteta KPH Udbina, 1. listopada 1945. godine; OIO, inv. br. 2214, Brzovav OK KPH Lika, 2. studenoga 1945. godine; 1945, VIII–XII, Izvještaj OK KPH Lika, 5. studenoga i 4. prosinca 1945. godine te 3. veljače 1946. godine; i *Slobodni dom*, 12. prosinca 1945. godine, 3. travnja, 8. svibnja i 19. te 26. lipnja 1946. godine.

van inicijativni Kotarski odbor HRSS-a. U Vukovaru je, pak, 2. studenoga održan prvi sastanak inicijativnog odbora s novoizabranim povjerenicima stranke iz svih rajona grada Vukovara. U Orahovici je 4. studenoga održan sveopći zbor pristaša stranke, na kojem je izabran inicijativni odbor. *Slobodni dom* potkraj godine objavio popis kotareva u kojima su već bili osnovani odbori. Među ostalima, nabrojani su i kotarevi Batina, Donji Miholjac, Osijek, grad Osijek i Valpovo.

Međutim, čini se da u *Slobodnom domu* nisu bili precizni glede uporabe termina, jer očevidno je bila riječ o inicijativnim odborima, a ne o odborima HRSS-a. Iste su novine u kolovozu 1946. izvjestile i o osnivanju kotarskih odbora u Donjem Miholjcu, Našicama, Osijeku i Valpovu. U kotaru su Donji Miholjac osnovani mjesni odbori u Bočkincima, Čamagajevcima i Radikovcima.

Posljednja informacija u *Slobodnom domu* koja se odnosi na osnivanje odbora HRSS-a na području okruga Osijek bila je ona iz Gajića, kotar Batina, u kojem je 29. prosinca 1946. održana Konferencija članova inicijativnog odbora HRSS-a za Baranju.³⁴

Okrug Slavonski Brod

Na području su Slavanskog Broda velike skupštine HRSS-a održane 30. rujna 1945. u Vinkovcima i Županji. Do sredine listopada iste godine kotarski su inicijativni odbori osnovani u Novoj Gradišci, Slavanskom Brodu i Županji. U kotaru je Vinkovci taj odbor osnovan 28. listopada 1945.

U popisu osnovanih kotarskih odbora objavljenom u *Slobodnom domu* od 12. prosinca 1945., a koji je već spominjan, s područja se Slavanskog Broda spominje samo Kotarski odbor HRSS-a Slavonski Brod, dok o onima iz Nove Gradiške i Županje nema spomena. Međutim, vijest tiskana 26. siječnja 1946. u *Slobodnom domu* o održavanju sastanka inicijativnog odbora Kotarske organizacije HRSS-a Županja ipak potvrđuje da je odbor postojao i u tom kraju. Spomenutom su sastanku, inače, prisustvovali predstavnici 12 sela, a u kojima su organizacije HRSS-a već bile osnovane ili im je osnivanje bilo u tijeku.

U veljači su 1946. godine osnovani inicijativni odbor za Pleternicu te isti odbor Kotarske organizacije u Slavanskoj Požegi. Do ožujka su iste godine, pak, osnovane mjesne organizacije u Andrijevcima, Bučju, Budainki, Crnom Potoku, Donjoj Vrbi, Duboviku, Glogovici, Gornjim Andrijevcima, Kaniži, Krajačićima, Kupini, Lovčiću, Lužanima, Malinu, Novu Gradu, Oriovcu, Podvinju, Prnjavoru, Sapcima, Selni, Šumeću, Zadubravlju i Zbjegu.

U Novoj je Gradišci Mjesna organizacija osnovana 21. srpnja, a Kotarska organizacija 29. rujna 1946. Kotarski je, pak, odbor HRSS-a u Slavanskoj Požegi osnovan potkraj iste godine, vjerojatno kao posljednji te godine.³⁵

³⁴ Usp. *Slobodni dom*, 9., 17. i 31. listopada, 16. studenoga i 12. prosinca 1945. godine, 5. lipnja i 14. te 21. kolovoza 1946. godine, i *Vjesnik*, 7. i 8. kolovoza 1946. godine.

³⁵ Usp. HDA, CK SKH, VIII–XII, Izvještaj OK KPH Slavonski Brod, *Slobodni dom*, 9. i 31. listopada te 12. prosinca 1945. godine, 13. i 20. veljače, 21. kolovoza te 2. listopada 1946. godine, i *Vazdar*, n. dj., 71–145.

Okrug Varaždin

Na području su Varaždina, a na poticaj Okružnog komiteta KPH Varaždin, osnovani okružni i kotarski odbori HRSS-a sa zadatkom da pripreme skupštine stranke. Tako je potkraj listopada 1945. održana skupština HRSS-a u kotaru Prelog, a masovni su sastanci održani u kotarevima Ivanec i Ludbreg. U Čakovcu je inicijativni odbor stranke osnovan potkraj listopada iste godine. Sredinom je studenoga 1945., sve u svemu, na području kotara Čakovec bilo 30 mjesnih odbora i 46 seoskih povjerenika, a na području kotara Prelog 34 mjesna odbora HRSS-a. U prosincu je iste godine u kotaru Ludbreg osnovan inicijativni odbor stranke, a do kraja su godine još osnovani kotarski odbori u Ivancu i Varaždinu.

Mimo uputa Izvršnog odbora HRSS-a, što je već spomenuto, osnovan je potkraj 1945. ili početkom 1946. i Privremeni okružni odbor HRSS-a. Početkom je ožujka 1946., pak, održan sastanak delegata kotarskih organizacija HRSS-a varaždinskog okruga, i to iz Čakovca, Ivanca, Ludbrega, Novog Marofa, Preloga, Varaždina i Zlatara.

I u varaždinskom je okrugu, po svemu sudeći, bilo problema pri osnivanju inicijativnih odbora stranke, koji su osnivani i nakon spomenutog sastanka. Tako je u Novom Marofu kotarski inicijativni odbor izabran 10. ožujka, a u Zlataru 26. svibnja 1946. I ovdje se može zaključiti da su se, najvjerojatnije, već osnovani inicijativni odbori bili raspali, pa ih se ponovo osnivalo. U Pregradi je obnova organizacija stranke bila na kraju tek u ožujku iste godine, kad na području tog kotara postoje 23 organizacije HRSS-a.

U izvještaju se OK KPH Varaždin od 8. kolovoza 1946. navodi da se namjerava pokrenuti, preko Okružnog odbora HRSS-a, rad inicijativnih odbora stranke, kako bi se, pomoću osnovanih odbora, mogle po selima održati konferencije za stalne kotarske odbore. U to su vrijeme odbori HRSS-a bili osnovani samo za trećinu sela okruga Varaždin.

I u slučaju Okružnog odbora HRSS-a zbunjuje vijest da je u ožujku 1947. održana Okružna konferencija HRSS-a, na kojoj je izabran Okružni inicijativni odbor, već izabran 1945. Uz to, u prethodnom se izvještaju, navedenom u gornjem odjeljku, govori o Okružnom odboru HRSS-a kao da je već izabran.

U drugoj polovici 1946. na području je kotara Ludbreg već bilo 47 mjesnih odbora, a na području kotara Zlatar 16 mjesnih odbora stranke, i to u ovim mjestima: Erdevik, Hrašćina, Ladislavec, Lipovec, Lovrečan, Mače, Martinšćina, Mihovljan, Orahovica, Perša Ves, Ratkovec, Selnica, Topličica, Turnišće, Zlatar i Zlatar Bistrica. U Prelogu je 8. rujna 1946. na sastanku mjesnih organizacija stranke iz Donjeg Međimurja izabran Kotarski odbor HRSS-a.

Zanimljivo je da *Slobodni dom* objavljuje kako je u Orahovici, kotar Zlatar, 4. svibnja 1947. izabran odbor mjesne organizacije stranke, i to kao 13. po redu, mada je još 1946. izvještavao da je već formiran, a da u kotaru Zlatar ima 16 mjesnih organizacija.

Jedan od rijetkih izvještaja u kojima se uopće spominje gašenje organa HRSS-a je onaj iz Čakovca, u kojem se kaže da na tom području, a to je bilo u srpnju 1947., više nema organizacija HRSS-a. Slično je bilo i u Pregradi, za koju

se u jednom dokumentu priznaje da tamo ljudi nisu htjeli ući u HRSS, pa se nije ni osnivao, a raspao se i Kotarski inicijativni odbor HRSS-a.³⁶

Okrug Zagreb

Na području su Zagreba prvi inicijativni kotarski odbori HRSS-a izabrani u Donjoj Stubici, Samoboru i Sv. Ivanu Zelini, a do kraja 1945. osnovani su i u Dugom Selu i Klanjcu. U istoj je godini u stubičkom kotaru osnovano 16 mjesnih odbora, a u samom su Zagrebu osnovani gradski inicijativni odbor i inicijativni odbori rajona.

Zanimljivo je da se i u okrugu Zagreb poslije osnivanja inicijativnih odbora HRSS-a opet objavljuju u *Slobodnom domu* vijesti o tome. To je slučaj, primjerice sa Samoborom, u kojem je već 1945. osnovan odbor, a ponovno opet 28. travnja 1946. Najvjerojatnije je, ne samo tu, riječ o ponovnom osnivanju raspadnutih odbora stranke.

Znakovito je da su inicijativni odbori trebali dosta vremena da bi osnovali stalne odbore stranke. Tako je, primjerice u Klanjcu, tek 14. srpnja 1946. održan sastanak na kojemu je, među ostalim, bilo govora i o osnivanju kotarske organizacije HRSS-a.

I u Zagrebu je bilo problema oko osnivanja inicijativnog odbora, jer je 30. listopada 1946. ponovno izabran inicijativni odbor Gradske organizacije HRSS-a, da bi, potom, tek u veljači 1947. bio osnovan stranački odbor grada Zagreba. Osnivanje se rajonskih odbora, međutim, nastavilo sve do kolovoza 1947., nakon čega više nema vijesti u *Slobodnom domu* o osnivanju novih odbora stranke, kao ni drugih vijesti u svezi s tom temom.³⁷

Zaključak

Broj održanih skupština Hrvatske republikanske seljačke stranke, osnivanja njezinih organa i često ponavljanje osnivanja te nedostatak vijesti o njihovom radu u glasilu *Slobodni dom* potvrđuju teze da je to bila organizacija koju hrvatsko seljaštvo, ali ni drugi, nije prihvatilo i koja je funkcionirala samo dok su se oko nje angažirali članovi Komunističke partije Hrvatske. Odigravši svoju ulogu u predizbornim kampanjama 1945. i 1946. u korist Komunističke partije, koja je nastupala pod okriljem Narodne fronte, Hrvatska republikanska seljaka stranka se, odbačena od svojih potencijalnih pristaša, ali i prezrena od

³⁶ Usp. HDA, CK SKH, 1945, VIII–XII, Izvještaj OK KPH Varaždin, 24. listopada 1945. godine; OIO, inv. br. 2269, Izvještaj OK KPH Varaždin, 8. kolovoza 1946. godine; inv. br. 2357, 22. ožujka 1947. godine; inv. br. 492, Izvještaj MK KPH Čakovec, 24. srpnja 1947. godine; i OIO, Izvještaj Kotarskog komiteta KPH Pregrada, 20. listopada 1948. godine; te *Slobodni dom*, 31. listopada, 16. studenoga i 12. prosinca 1945. godine, 9. i 30. siječnja, 6. i 20. ožujka, 15. i 29. svibnja, 28. kolovoza, 4. i 18. rujna 1946. godine.

³⁷ Usp. isto, 24. i 31. listopada, 7. i 28. studenoga te 12. prosinca 1945. godine, 8. svibnja, 17. srpnja, 2. listopada te 6. studenoga 1946. godine i 27. veljače 1947. godine, te *Vjesnik*, 9. rujna 1945. godine.

svojeg osnivača, ugasila. Nositelji su njezine aktivnosti nastavili rad u organima Narodne fronte, kroz čiju se djelatnost njihov angažman, zapravo, već dulje vrijeme jedino i primjećivao. Kratkotrajno oživljavanje Hrvatske republikanske seljačke stranke 1950. samo je potvrdilo svu besperspektivnost i bespotrebnost te organizacije, te njezinu ovisnost o Komunističkoj partiji. Komunisti su dovoljno ojačali da im usluge te organizacije nisu više bile potrebne, a opasnost od oživljavanja Hrvatske seljačke stranke ionako je prijetila samo u ovisnosti o vanjskoj prijetnji. Izgradnjom jakog represivnog aparata komunističkom se režimu njegova uporaba činila puno učinkovitijim nego što bi to bila taktika političkih uvjeravanja preko Hrvatske republikanske seljačke stranke. Konačno, bio je prisutan strah da bi njezina organizacijska forma mogla, osim stalnog i nezgodnog podsjećanja na nekadašnji višestranački parlamentarni sustav, u neizvjesnoj budućnosti poslužiti upravo suprotnim ciljevima od željenih – obnovi Hrvatske seljačke stranke.

SUMMARY

ORGANIZATION AND INAUGURAL MEETINGS OF THE COMMITTEES OF CROATIAN REPUBLICAN PEASANT PARTY FROM 1945 TO 1947

Croatian Republican Peasant Party (CRPP) was not accepted by Croatian peasantry, and its activity depended already on the Communist Party of Croatia (CPC), the main aim of which was to destroy Croatian Peasant Party (CPP). CRPP had no members, but its activity manifested through the work of its Executive Committee, publication of *Slobodni dom* and temporary activities of its lower committees. CRPP rejected the »treacherous« leadership and used the organizational form of CPP for constituting its committees, citing its traditional role and continuity of Radić's policy. Finishing its role in the preelection campaigns in 1945 and 1946 in favour of CPP, which acted under support of the National Front, CRPP, rejected by its potential followers, but also despised by its founder, withered away. Preelection meetings of CRPP had only propaganda purposes, not organizational development of the Party. After 1947 the committees were not founded any more, no sessions convoked. A short revival of CRPP in 1950 only confirmed all its hopelessness and its dependence on Communist Party. The communists became strong enough and had no need of the services of that party, and the danger from revival of CPP was anyway dependent only on threat from the outside. With the development of a strong machinery of the government, the communist regime thought its use to be more efficacious than the tactics of political persuasions through CRPP could be. Finally, fear was present that the party, besides inconvenient reminding of the former multiparty parliamentary system, in an uncertain future could serve for the aims just opposite to those desired – reconstruction of CPP.